

Restaurarea scrisorii de privilegii a orașului Miercurea-Ciuc, dată de principele Transilvaniei Mihaly Apafi în anul 1670

Éva Benedek

Istoricul scrisorii de privilegii

Scrisoarea de privilegii emisă de principele Mihaly Apafi este documentul cel mai important al orașului Miercurea-Ciuc. Dat în anul 1670, documentul cuprinde mai multe scrisori de privilegii anterioare, cum ar fi cea dată de regina Ungariei, Izabella, în anul 1558, care scutește orașul de sub orice taxă, exceptând birul dat pentru Înalta Poartă; de asemenea scrisoarea principelui Sigismund Rákóczi din 1606 și 1608, care scutește orașul de impozitele de război, precum și scrisoarea principelui Báthori Gábor, care întărește privilegiile date orașului de regina Izabella, de asemenea scrisoarea de libertate dată de principele I. György Rákóczi, întărit de principele II. György Rákóczi. În anul 1635 principele I. György Rákóczi eliberează locuitorii târgușorului de sub iobăgie, iar în anul 1649 principele II. György Rákóczi întărește scrisoarea de libertate a orașului. Întărirea scrisorilor de privilegii și de libertate au fost necesare fiindcă, în timpul invaziei turco-tătare din 1661, documente foarte importante ale orașului Miercurea-Ciuc, au fost nimicite în incendiu.¹ Documentul cu importanță excepțională, scris pe pergament în limba latină, se afla în arhivele orașului până în anii 1850, când istoricul Benkő Károly l-a descoperit și l-a copiat.

Scrisoarea de privilegii a fost tradusă din latină în limba maghiară de profesorul Éltes Elek, transcris de Éltes Béla, în anul 1895. În anul 1940, la 7 noiembrie documentul original, împreună cu traducerea, în prezența notarului și unui oficial este ștampilat și înregistrat sub numărul 5177, deus pentru păstrare la casieria orașului.

Familia Balázs, în toamna anului 1944, din cauza apropierii frontului, se refugiază în Ungaria, ducând cu ei și documentul. Scrisoarea de privilegii, pretins pierdută, a fost descoperită de membrii familiei, după decesul fratelui, parohul Balázs Tibor, în locuința sa.² Membrii familiei numai atunci au văzut însemnările fratelui, în care cerea ca testament donarea documentului orașului, respectiv al Muzeului din Miercurea-Ciuc.

¹ Szócs János, Hargita Népe, 21 ianuarie, 2011.

² „Fratele nostru, Balázs Tibor, fostul paroh al localităților Lovasberény-Pátka-Acsa, până la decesul său din 2007. Împreună cu surorile mele, Emese și Marian, am descoperit manuscrisul printre documentele sale personale, moștenite de la el.” (Comunicarea lui dr. Balázs László).

Membrii familiei au adus înapoi documentul și în memoria lor, în data de 28 octombrie 2010, într-un cadru festiv l-au predat Muzeului (*foto 1*).

Descrierea procedeei tehnologice de producere a documentului

De obicei, documentele scrise pe pergament erau înfășurate în suluri, mai târziu erau împăturite. Scrisoarea de privilegii de asemenea, a fost păstrată îndoită și așa s-a păstrat de-a lungul timpurilor (*foto 2*).

Pentru efectuarea descrierii din punct de vedere al conservării documentului, înainte de restaurare, în primul rând s-a deschis cu mare grijă documentul împăturit, care stă din două coli de pergament, de mărime 37x62 cm, în formă patrulater. Cele două părți erau cusute la mijloc cu șnur verde răsucit, realizând un caiet. Probabil cândva avea și pecetă de ceară, care din păcate, s-a pierdut (*foto 3*).

Informațiile au fost scrise, cu cerneală fero-galică.³ Pe ultima pagină se vede semnătura principelui Apafi Mihály. Oglinda paginii este de 24x24 cm, respectiv 28x24 cm. Chenarul de sus are cca. 3 cm, iar jos are 6 cm. Inițialele, numele emitentului scrisorii: „Nos Michael Apafi Dei...”, au fost scrise, din aliaj de cupru. Această tehnică folosită des în secolele 17–18., ca imitarea aurului, din cauza coroziunii și a schimbat culorea.

Traducerea textului original din latină în maghiară, a fost scrisă probabil cu cerneală fero-galică, pe hârtie fabricată industrială.⁴ Aceste hârtii, de mărime a 34x42 cm, au fost cusute cu șnur de mătase răsucită.

³ În evul mediu, cerneala fero-galică se prepara cu tehnici speciale din diferite plante, ce se compune din tanin, extras dintr-un element vegetal, cu conținut de acid tanic (ex. gallae de stejar, gogoși de ristic), sulfat de fier, apă, lianți și alți coloranți. Este o cerneală insolubilă în apă. Cerneala scrisă pe pergament, sau pe hârtii, din cauza oxidării, căpătă o culoare maro închis sau negru.

⁴ La sfârșitul sec. al 19-lea, la înclieirea hârtiei, la rășina de colofoniu au adăugat sulfat de aluminiu și de aceea majoritatea hârtiilor din această perioadă sunt acide.

Starea de sănătate a pergamentului și a hârtiei

Dat fiind faptul că în general documentele din pergament n-aveau o copertă protectoare, și de aceea de multe ori au fost supuse factorilor de mediu necorespunzători. În general pergamentul netăbăcit, din cauza preparării sale specială, este mai rigidă, decât o piele tăbăcită. În cazul documentului nostru apar degradări fizice și mecanice mai ales la îndoirile pergamentului (*foto 4*). Este cunoscut faptul că pergamentul este foarte sensibil la condițiile microclimatice nefavorabile, îndeosebi la umiditate, fiind higroscopică. Fibrele întinse în timpul preparării, la cel mai mic nivel de umiditate, revin la structura lor inițială. La un nivel mai înalt a umidității relative, bacteriile și ciupercile se înmulțesc, al cărui rezultat este distrugerea totală a pergamentului. Din fericire, documentul nostru a pierdut puțin din cantitatea de umiditate, cea ce nu este atât de dăunător ca în alte cazuri. După primele investigații, scrisoarea de privilegii s-a deshidratat, avea pete și depuneri de murdărie de origine diferită, lipsuri mici. Pe ultima pagină, o însemnare s-a decolorat puțin (*foto 5*).

Probabil din cauza ligninei,⁵ a cleiului necorespunzători și a descompunerii catalitică a celulozei, culoarea suportului de hârtie a traducerii s-a înbrunit, mai ales pe marginile. După observațiile noastre, pe hârtie sunt prezente și pete mici bine conturate de culoare ruginie, numite „foxing”.⁶ Pe prima pagină se observă mici rupturi, fisuri, datorită degradărilor mecanice.

Conservarea și restaurarea obiectelor

1. Restaurarea pergamentului

Principiile etice, normele de conservare – restaurare sunt primordiale în stabilirea fazelor de lucru. Întocmirea documentației, investigarea materialelor, stabilirea deteriorării a materialului de scris, planul de conservare-restaurare sunt necesare pentru efectuarea lucrărilor. Din fericire, în cazul nostru, n-a fost constatată existența unui atac biologic, de aceea nu a fost necesară. dezinfectarea pergamentului.

Tratamente de curățire – Curățire uscată

Înlăturarea murdăriei de pe suprafață s-a făcut cu o pensulă fină, moale, prin desprăfuire (*foto 6*). Curățirea uscată s-a continuat cu radierea suprafeței materialului cu radieră (*foto 7*) și praf de radieră. Radierea s-a făcut

numai pe zonele marginale și printre rânduri, pentru evitarea maximă a pierderii informației. Îndepărtarea reziduurilor (rugină, pete de murdărie neaderentă) s-a făcut cu ajutorul bisturiului chirurgical.

Proba și teste de solubilitate

Dat fiind faptul că ornamentația de culoare verde puțin s-a decolorat, iar cerneala fero-galică nu s-a estompat, pentru certitudine, s-a făcut teste de solubilitate, în alcool etilic cu apă distilată (*foto 8*).

Desfacerea șnurului de textilă

Pentru efectuarea lucrărilor de conservare – restaurare mai amănunțite, Șnurul trebuia desfăcut, curățit și spălat în soluție apoasă cu detergent neionic⁷ 0,5%, apoi s-a făcut două clătiri, în apă distilată, urmând uscarea pe hârtie sugativă.

Netezirea, umidificarea, reîmprospătarea pergamentului cu aparatură de ultrasunete

Din experiența restaurării, se știe că pentru netezirea pergamentului rigidizat și deshidratat este necesar absorbirea apei. Vaporii de apă intră în contact cu pergamentul în mod direct sau indirect. Pergamentul deshidratat absoarbă umiditatea necesară cu ajutorul aparatului de umidificare cu ultrasunete. Umidificarea documentului s-a realizat sub o prelată din plastic, timp de mai multe ore, sub control permanent, la umiditate relativă de 60% (*foto 9*). După umidificarea optimă a structurii pergamentului, materialul de scris, s-a netezit, fiind mai moale, mai curat, cu un aspect mult mai bun.

Presarea, uscarea pergamentului

După ce pergamentul a absorbit umiditatea necesară, a fost așezat între Bondina⁸ și hârtie sugativă, apoi așezat în presă de legătorie. Pentru o mai bună netezire după necesitate, s-a pulverizat peste suprafața lui apă distilată. Supravegherea procesului de uscare în prima fază s-a făcut la 5–10 minute, din oră în oră, la jumătate de zi, în final zilnic.

Controlul permanent este necesar pentru că în timpul umidificării și a presării fibrele colagenului se pot prinde una de alta, astfel pergamentul devine transparent, dar în cazul nostru structura pergamentului a fost destul de bun. După restaurarea corespunzătoare, pergamentul s-a netezit perfect (*foto 10*).

Consolidarea și completarea lipsurilor documentului

De a lungul îndoirii și pe zonele marginale, s-au produs mici rupturi și lipsuri. Completarea lor este faza de lucru cel mai durabil în timp, dar și cea mai frumoasă fază

⁵ Lignina este substanța organică macromoleculară care impregnează celula, fibrele și vasele plantelor lemnoase, polimer, a cărui moleculă este formată prin reunirea mai multor molecule, ale unui compus cu caracter nesaturat. (Dexonline) Lignina extrasă din lemn, este galbenă. Dacă extragerea este imperfectă, hârtia rămâne acidă.

⁶ Foxingul este o formă de degradare a documentelor de arhivă pe suport de hârtie din apariția unor pete punctiforme cu aspect ruginiu. Aceste pete probabil sunt rezultatul infecției cu ciuperci a cleiului, la care se adaugă și contaminarea cu substanțele metalice (cupru, fier) prezente. KASTALY, 2000, 25.

⁷ Detergent neionic (Evatriolul) este produs din grăsimi, în urma proceselor chimice din alcoolii grași sintetici și acid sulfuric, apoi prin tratarea acestora cu hidroxid de sodiu. Sunt detergenți foarte eficiente, care se folosesc și la curățirea umedă a hârtiei.

⁸ Bondina (plasă ne țesută din poliester) are caracteristici foarte bune, la presare nu se lipește de obiect.

a restaurării. Restaurarea propriu-zisă este necesară din punct de vedere al aspectului estetic și al durabilității materialului de scris. Completarea pergamentului deteriorat, se face în general cu pergament, sau cu praf de pergament, prin turnare de pastă de fibră.⁹ Rupturile, lipsurile documentului erau de mărimi mici. În acest caz metoda folosită este completarea pergamentului cu hârtie japoneză,¹⁰ cu adeziv de amidon de orez. Completarea s-a făcut din ambele părți, adică „la dublu”, astfel înlocuirea estetică este identică cu originalul în culoare, grosime (foto 11).

După completare, prin cusutul șnurului, i s-a redat forma inițială a scrisorii de privilegii.

2. Restaurarea materialului de hârtie

Traducerea în limba maghiară a documentului original, adică materialul de hârtie, probabil din cauza depozitării într-o cutie mai mică, s-a deformat (foto 12). Probabil din cauza folosirii, uzurii, caietelul s-a desprins (foto 13). Restaurarea s-a început cu curățirea uscată, prin desprăfuire, pe urmă prin metode mecanice s-a îndepărtat depozite de impurități și pete de origini diferite (foto 14).

Măsurarea acidității hârtiei s-a realizat la suprafață cu hârtie indicatoare al ph-ului,¹¹ care dă numai un rezultat aproximativ. Valorile măsurate de pH 5,58–6,1, sunt ușor acide. În cursul restaurării nu s-a făcut o spălare apoasă, și de aceea pentru neutralizarea acidității s-a folosit metoda Wei T'o¹² prin sprayere.

Pentru neutralizarea unei coli de hârtie fină și subțire, s-a folosit procedee neapoase, (Bookkeeper – „Protector de carte”). Filele desfăcute au fost reîntregite cu hârtie japoneză cu Glutofix600,¹³ adeziv pe bază de celuloză. Completarea lipsurilor s-a efectuat pe masă de restaurare luminată (foto 15).

Rupturile, fisurile, au fost consolidate cu vâl japonez, apoi s-a refăcut format inițial al caietului.

Scrisoarea de privilegii dat de principele Apafi Mihály, în anul 1670, este documentul cel mai valoros al orașului. Știind și simțind valoarea acestuia, respectând etica, normele conservării și restaurării, s-a reușit ca documentul să primească o valoare mai mare din punct vedere istoric, științific și estetic (foto 16).

Documentele după restaurare au fost așezate în hârtie sugativă, și puse în „pallium” din carton neacide. La depozitarea documentelor se recomandă conform normelor de conservare, o temperatură la 18–20° C, umiditate relativă (UR) de 45–55% și lumină maxim 50 de Lux.

⁹ Turnare de pastă de pergament se face din praf sau fibre de pergament, amestecat cu clei și soluții dezinfectante, prin producere de vid.

¹⁰ La prepararea hârtiei japoneze se folosesc fibrele plantelor numite kozo, mitsumata, sau gampi, ai căror fibre sunt de lungime specială. Aceste hârtii sunt indispensabile în procesul de restaurare.

¹¹ Macherey-Nagel pH-Fix 0,0–6,0

¹² Metoda Wei T'o. Metoda este descoperită și utilizată de Richard Smith în USA.

¹³ Glutofix 600 (metil-hidroxi-propil-celuloză). Soluție în formă de praf sau granule galben sau alb-gălbui. Rezistent la aciditate și bazici, la fel și la lumină. Folosirea lui este multilaterală.

BIBLIOGRAFIE

BABOS, Károly: Növénytan restaurátoroknak. (Botanică pentru restauratori).

Muzeul Național Maghiar. Budapesta, 1992. pp.13–15.

BAKAYNÉ PERJÉS, Judit: Raktározás, tárolóeszközök csomagolóanyagok. (Depozitarea, etalarea, împachetarea obiectelor muzeale). Budapesta. 2000. pp.5–6

BENEDEK, Éva – MUCKENHAUPT, Erzsébet: Az 1985. évi „menthetetlenek” nyilvánított Csík-somlyói könyvlelet konzerválása és azonosítása. (Conservarea și identificarea cărților descoperite în anul 1985, la Șumuleu-Ciuc) IN Analul Muzeului Secuiesc al Ciucului, Miercurea-Ciuc, 2004. pp.161–170.

BEÖTHYNE KOZOCSA, Ildikó: Pergamen kéziratok restaurálása (Restaurarea Manuscriselor de pergament). In: Albrecht Kunszeri, G – Beöthy Kozocsa, I.: Papír és pergamen kéziratok restaurálása. Pecséték okleveleken és iratokon: anyagaik és restaurálásuk. (Restaurarea manuscriselor de pergament și hârtie. Ștampile de pe manuscrise și documente: materiale și restaurarea lor). Biblioteca Națională Szécheny. Budapesta. 1995. pp. 9–23.

BEÖTHYNE KOZOCSA, Ildikó: A budapesti Dante – kódex restaurálása. (Restaurarea codexului Dante din Budapesta) In: Scripta Manent. A papír és könyvrestaurálás műhelytitkai (Secretele profesionale ale restaurării de carte și hârtie). Biblioteca Națională Szécheny. Budapesta. 1998. pp. 11–17.

GALLI, Katalin: Régi, becses könyvek ápolása és restaurálása (Restaurarea și îngrijirea cărților vechi valoroase). Budapesta, 2007. pp. 31–36.

JÁRÓ, Márta: Klimatizáció, világítás és raktározás a múzeumokban (Climatizarea, iluminatul și depozitarea în muzee). Budapesta, 1991. p. 106.

KASTALY, Beatrix: Scripta Manent. Budapesta. 1988. pp. 7–8.

KASTALY, Beatrix: A papír savtalanítása és fehéritése (Neutralizarea și albirea hârtiei). Biblioteca Națională Szecheny. Budapesta. 2000

MANEA, Cella – POPA, Mihaela – CRUHER, Anatolie: Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar, București. 1985. pp.140–144.

NICULESCU, CORINA: Muzeologie generală. Editura didactică și pedagogică, București. 1979. pp. 45–52., 93–95.

OROSZ, Katalin: A levéltári dokumentumok károsodása és a megelőzés lehetőségei (Deteriorarea documentelor arhivistice și posibilitățile prevenirii acestuia). In: ISIS, Muzeul Haáz Rezső, Odorheiu-Secuiesc. 2002. pp. 54–65.

Éva Benedek

Artist restaurator de piele și hârtie

Muzeul Secuiesc al Ciucului,

Miercurea-Ciuc, România

E-mail: benedekeva54@gmail.com

TITLURILE FOTOGRAFIILOR

- Foto 1.* Predarea festivă a scrisorii de privilegii.
- Foto 2.* Pergamentul îndoit.
- Foto 3.* De pe document lipsește peceta din ceară.
- Foto 4.* Ondulări pe pergament.
- Foto 5.* Însemnările decolorate de pe pergament.
- Foto 6.* Desprăfuirea cu pensulă moale.
- Foto 7.* Curățire uscată cu radieră Wishab.
- Foto 8.* Teste de solubilitate.

- Foto 9.* Netezirea pergamentului cu aparatură de ultrasunete.
- Foto 10.* Pergamentul netezit după conservare.
- Foto 11.* Completarea lipsurilor cu hârtie japoneză.
- Foto 12.* Hârtia deteriorată înainte de restaurare.
- Foto 13.* Filele desfăcute.
- Foto 14.* Curățirea prin metode mecanice.
- Foto 15.* Restaurarea hârtiei pe masă luminată.
- Foto 16.* Documentele restaurate.

Traducere: Éva Benedek